

LOCKE'UN SOYUT GENEL İDE ANLAYIŞI

Hamdi BRAVO*

ÖZET

Bu yazıda Locke'un soyut genel ide anlayışı anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla, bu anlayışı oluştururken ele aldığı sorunlar ile önerdiği çözümler serimlenmiştir.

Locke, bilgi yargılarının en önemli malzemesi ve ögesi olan soyut genel ideler hakkındaki düşüncelerini oluştururken, bunların kendilerine özgü yapılarını çözümlenebilmek için şu noktalara değinir: Soyut genel idelerin kendisinde dışsallık kazandığı dilin kaynağı ve işlevi nedir? Bu ideleri var eden zihinsel işlem olan soyutlamanın yapısı nedir? Bu idelerin çeşitleri nelerdir ve bu ayrım hangi özelliklerinden kaynaklanır? Bu idelerin gerçeklikte bir karşılıkları var mıdır? Bu ideler hakkındaki düşünceleri, onun bilgi ve doğruluk anlayışının nasıl yönlendirmiştir?

Bu yazının amacı, bu soruların yanıtını ortaya koymaktır.

***Anahtar sözcükler:** Soyut genel ide, Soyutlama, Gerçek öz, Adsal Öz, Locke*

(Locke's Account on Abstract General Ideas)

ABSTRACT

In this paper it is tried to explain Locke's account on abstract general ideas. For this aim, it exposes the problems that dealt and solutions that proposed by Locke during Essay.

While he is constituting his thoughts on abstract general ideas that are the most important material and component of epistemological judgments, to analyse their genuine structure Locke dealt with problems as follows: What is the origin and function of language that enables abstract general ideas to become externalized? What is the characteristics of abstraction as an activity that produces these ideas? What are the kinds of these ideas and what are the differences that makes possible such a classification? Are these ideas have affirmative equivalents in reality? Are his thoughts on these kinds of ideas influenced his account on knowledge and truth?

Aim of this paper is to expose Locke's answers to these questions.

***Keywords:** Abstract general idea, Abstraction, Real essence, Nominal essence, Locke*

---

* Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi

Bilgi felsefesiyle, özellikle de doğruluk sorunuyla uğraşan kişi, çok kısa bir zaman sonra kendisini dil felsefesini, özellikle de anlam sorununu araştırırken bulur. Bu, raslantı değildir; her iki alan ve her iki sorun arasındaki koparılamayacak ilişkiden kaynaklanır.

Doğruluk sorunuyla hesaplaşmak ve bu sorunu bir çözüme kavuşturmak isteyen kişi, bütün diğer özelliklerinden önce “dilsel bir ürün” olmalarıyla görünümüne gelen bilgi yargılarının, hakkında olduklarını iddia ettikleri şeylerle, yani bu yargıları *anlamlı* hale getiren karşılıklarıyla ilişkisini araştırmak zorundadır. Bir yargının doğruluk iddiasının nerede sınanacağına karar vermek, onun anlamının nerede aranacağına karar vermekle aynı şeydir.

Bu ortaklık, bu sorunlar üzerine düşünürken kullanılması gereken çerçevenin, çözümlenmesi gereken ilişkilerin ortaklığından kaynaklanır. Doğruluk sorunu da anlam sorunu da ancak dil, zihin ve gerçeklik arasındaki ilişkiler çerçevesinde bir çözüme kavuşturulabilir. Araştıran kişi, doğruluğun ve anlamın kaynağını ister dilin kendi içerisinde isterse dışında, yani zihinde ya da gerçeklikte bulsun, söylediklerini tatmin edici bir derinliğe ulaştırabilmek için her üç alanın kendi aralarındaki ilişkileri nasıl gördüğünün hesabını ayrıntılı bir biçimde vermek zorundadır. Üzerine düşünmek ve hesabını vermek zorunda oldukları şeylerin ortaklığı, doğruluk ve anlam sorunlarını görmezden gelinemeyecek biçimde birbirine bağlar, bilgi üzerine düşünen herkesi dil üzerine, dil üzerine düşünenleri de bilgi üzerine düşünmek zorunda bırakır.

Bilgi felsefesinin kurucusu sayılan Locke'un *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı kitabının önemli bir bölümünü “Sözcükler” başlığıyla dil görüşüne ayırmasının nedeni de bu zorunluluktur. Burada Locke'un amacı, elbette, dili her yönüyle incelemek değildir; kitabının önceki kısımlarında ele aldığı sorunlar ve bu sorunlara vermiş olduğu yanıtların oluşturduğu bağlamın çizdiği sınırlar içerisinde dili ele alır. Bu nedenle bu bölümün ilgisinin merkezinde, “sözcüklerin çeşitleri”, “sözcük çeşitlerinin hakkında oldukları idelerle ilişkileri”, “idelerin oluşturulma yolları”, “ide çeşitlerinin gerçeklikteki varlıklarla ilişkileri” gibi sorunlar

yer alır. En büyük kısım da, Locke'un "genel ideler" ya da "soyut ideler" diye adlandırdığı ide çeşidine ilişkin sorunlara ayrılmıştır.¹

Locke'un "Soyut Genel İde" Anlayışı

'İde' sözcüğüne bir de "soyut" ve "genel" gibi iki nitelemeyi eklemek, fazladan, gereksiz bir yinelemeye düşmek gibi görünebilir. Genel olarak felsefe tarihi, özel olarak da Eski Yunan felsefesi göz önüne getirilince, 'ide' sözcüğünün içeriğini bunlar olmadan oluşturabilmenin neredeyse olanaksız olduğu; böyle bir ifadenin bir totoloji kurmaktan başka bir şey olmayacağı düşünülebilir. Ancak felsefe tarihinde sıra İngiliz deneycilerine gelince, 'ide'nin genel olarak sahip olduğu bu içeriğin artık boşaldığını, bu iki nitelemenin bu kavramın zorunlu bağlaşıkları olmaktan çıktığını söylemek yanlış olmaz.² Bu farklılaşma, onların 'ide' kavramına verdikleri içerikten kaynaklanır. Locke bağlamında bu içeriği serimleyebilmek için, önce onun dilin kaynağı ve işlevi hakkında söylediklerinden yola çıkmak; sonra da soyut genel ideler hakkında söylediklerini ortaya koymak daha verimli bir yol olacaktır.

(a) Dilin Kaynağı ve İşlevi

Locke dilin insan için, kendi doğal yapısına Tanrı tarafından yerleştirilmiş "birlikte yaşama" güdüsünün yönelttiği toplumsallaşma olgusunu olanaklı kılan tamamlayıcı bir yeti olduğunu düşünür. Ona göre, düşüncelerin iletişimi olmadan toplumsallığın kolaylıkları ve üstünlükleri de varlık kazanamaz.³ Dil, toplumsal bağları olanaklı kılan en güçlü araçtır; onu var eden konuşma etkinliğini olanaklı kılan da,

¹ Metnin bundan sonraki kısmında, Locke'un kendisi her ne kadar bu iki nitelemeyi ayrı ayrı kullanıyor ve kimi zaman "genel ideler"den kimi zaman da "soyut ideler"den söz ediyor olsa da, bir anlam karışıklığının ortaya çıkmaması için bu idelerden "soyut genel ideler" adı altında söz edilecektir.

² Hatta 'ide' sözcüğüne Berkeley'in yüklediği içerikle birlikte, artık 'ide' sözcüğünü 'soyut' ve 'genel' nitelemeleriyle birlikte düşünebilmek bile olanaksız hale gelir.

³ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu. Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2004. III. Kitap, II. Bölüm, pr. 1.

insan organlarının doğa tarafından 'sözcük' adını verdiğimiz "düzenli sesler"i çıkarabilecek biçimde yapılanmış olmasıdır.⁴

Locke, elbette, tek başına "düzenli sesler çıkarabilme"nin bir etkinliği konuşma etkinliği haline getirmeye yetmeyeceğinin farkındadır. Bu olabilseydi, papağanların ve "yeterince seçik sesler çıkarabilen" kimi başka kuş ya da hayvan çeşitlerinin de konuşabildiğini söyleyebilmek gerekirdi.⁵ Bir etkinliğin konuşma diye nitelenebilmesi için, çıkarılan düzenli sesler ile bu seslerin karşıladığı içsel kavramlar (yani, ideler) arasında bir "im" ve "imlenen" ilişkisinin kurulmuş olması gerekir. Yani, çıkarılan sesin, konuşanın zihnindeki bir ideye dışsal bir varlık kazandırmış olması gerekir. Ancak konuşmanın amacı olan "iletişim", özü itibarıyla en az iki özne arasında gerçekleşebilecek bir etkinlik olduğu için de, bu imin dinleyen tarafından da tanınan, bilinen bir im olması, yani dinleyen tarafından da bu sesin kendi zihninde aynı içsel ideye bağlanmış olması gerekir. Bu açıdan ele alınca, konuşma, "insanın içinde, başkalarının görülemez ve onlardan gizli olarak ve kendiliklerinden açığa çıkamayacak biçimde" bulunan idelerin, onları "başkalarının da bilmesini sağlayacak kimi dışsal duyulur imler" aracılığıyla bir başka zihne aktarılması etkinliği olarak; dil de içsel ve dışsal olanları bir im-imlenen ilişkisi içerisinde biraraya getirerek bu aktarımı olanaklı kılan araç ya da ortam olarak anlaşılabilir.⁶

Dilin yerine getirdiği işlevi bu ham dil tasarımı ışığında kavramakla yetinmemek gerekir, Locke'a göre; çünkü bu durumda onun zihin ve işleyişi için sağladığı gerçek yararı göremeyiz. Dilin malzemesini oluşturan sözcüklerin gerçek yararı, düşünmenin malzemesini oluşturan idelerin üzerinde sergilediği genelleştirici işlevde ortaya çıkar. Bir im işlevi gören sözcükler, ancak birçok tikel şeye karşılık gelecek biçimde kullanıldığında kendine ait işlevi hakkıyla yerine getirir, Locke'a göre:

... eğer her tikel şeyin imlenebilmesi için bir seçik ad gerekli olsaydı, sözcüklerin sayısının çokluğu, bunların kullanılmasını karıştırdı. Bu sakıncayı kaldırmak üzere, dil,

⁴ a.g.e., III. Kitap, I. Bölüm, pr. 1.

⁵ a.g.e., III. Kitap, I. Bölüm, pr. 1.

⁶ a.g.e., III. Kitap, II. Bölüm, pr. 1-2. ve III. Kitap, I. Bölüm, pr. 2

genel terimlerin kullanımında yeni bir aşamaya ulaşmış ve tek sözcüğün bir çok tikel varlıkları imlemesini sağlamıştır.⁷

Dilin ulaştığı bu yeni aşamada, adlar, imledikleri idelerin niceliksel özelliklerine göre iki temel öbeğe ayrılır: birçok tikel ideyi kapsayan genel idelerin yerini tutan adlar genel olmuş, yerini tuttıkları ideler tikel olan adlar da tikel kalmıştır.⁸

(b) Soyut Genel İdeleri Gerekli Kılan Nedenler

Sözcüklerin neye karşılık geldikleri sorusunu yanıtlamak söz konusu olduğunda, Locke, insanların genellikle yanlış varsayımlardan hareket ettiklerini düşünür. Ona göre, genel olarak sanıldığı gibi, sözcükler “gerçekteki şeylerin yerini tutmaz”; “sözcüklere zihinlerimizdeki idelerden başka herhangi bir şeyin yerini tutturduğumuz zaman, bunun sözcüklerin kullanımını saptıracağını ve imlemlerine kaçınılmaz bir karanlık ve bulanıklık getireceğini” söyler.⁹ Bu bakımdan, bir sözcüğün anlamını kavrayabilmek için, onun gerçeklikteki karşılığını algılamak gerekmez; algılamış ve idesine sahip olanın idesine yönelmek gerekir.

İkinci yanlış varsayım ilkiyle bağlantılıdır. Şöyle düşünülür: Gerçeklikte var olan herşey tikel olduğuna göre, “bu şeylere uyması gereken sözcüklerin ... imlemlerinin de öyle olması”, yani sözcüklere karşılık gelen zihinsel içeriklerin de tikel olması usa uygundur.¹⁰ Oysa durum bunun tam tersidir. Bütün dillerde, sözcüklerin büyük bir kısmı genel idelere karşılık gelen genel terimlerden oluşur. Bu da, raslantı sonucu değil, zorunlu olarak böyle olmuştur. Locke bu zorunluluğu ortaya çıkaran koşulları şu biçimde açıklar:

Ona göre, her tikel şeyin bir adının olması olanaksızdır. Öyle olsaydı, adların sonsuz sayıda olması gerekirdi.¹¹ Bu, insan yeteneğini ve gücünü aşan bir şeydir. Duyumlanan her tikel şeyin, bu tikel şeylerin bütün niteliklerinin idesini depolayıp saklamak, bunun yanında tek tek bunların hepsine bir ad bağlayıp bu karşılık gelen adların hepsini

⁷ a.g.e., III. Kitap, I. Bölüm, pr. 3.

⁸ a.g.e., III. Kitap, I. Bölüm, pr. 3.

⁹ a.g.e., III. Kitap, II. Bölüm, pr. 5.

¹⁰ a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 1.

¹¹ a.g.e., II. Kitap, XI. Bölüm, pr. 9.

depolayıp saklamak, hafızanın ve zihnin sınırlılığında dolayı olanaklı değildir.¹²

Ayrıca bu yararsızdır da, Locke'a göre. Çünkü konuşma ve konuşmanın ana malzemelerinden birini oluşturan adlar, dinleyen tarafından anlaşılabilme için kullanılır. Anlaşılabilmeyi olanaklı kılan da, aynı adın hem konuşanda hem de dinleyende aynı ideyi uyandırmasıdır. Eğer her tikel şey ve niteliğe birer ad veriliyor olsaydı, yeryüzünde tamamen aynı şeyleri duymuş ve aynı şeylere aynı adları bağlamış iki kişi bulmak olanaklı olamayacağı için, iletişim de asla olanaklı olamayacaktı.¹³

Son olarak da şu nedeni dile getirir Locke: Bu yapılabilir bile olsa, bilginin genişlemesine hiçbir katkı sağlamaz. Çünkü bilgi için hedef, tikel şeylerin genel adlar altında türlere indirgenmesidir.¹⁴ Aksi durumda, yargılarımız hep gelip geçici, değişken varlıklara bağlı kalacak, hiçbir zaman arzulanılan güvenilirliğe ulaşmayacaktır. Bilgi önermelerle, özellikle de tümel önermelerle ilgilidir.¹⁵

(c) Genel Sözcüklerin (Terimlerin) Oluşturulma Yolu

Locke, bilgi felsefesinin sorunlarını çözmeyi amaçlayan bir düşüncü olarak, dil felsefesiyle ilgisini çok geniş tutmaz. Bu nedenle, bilginin ana malzemesi olduğunu düşündüğü “genel soyut ideler” dışındaki konuları, yalnızca bu konuyu ilgilendirdiği oranda ele alır. “Sözcükler” başlıklı bölümün büyük kısmı, daha önce belirtildiği gibi, bu konunun işlenmesine ayrılmıştır. Bu bağlamda, genel sözcüklerin, genel sözcüklerin karşılık geldiği soyut genel idelerin ve, yine bunlarla bağlantılı olarak, tür ve cins kavramlarının nasıl oluşturulduğunu incelemeye geçer.

Locke'a göre bu konuda merak uyandırıcı nokta, var olan ve duyularımızı etkileyen her şeyin tikellerden oluşmasına rağmen, konuşmamızın malzemesini oluşturan sözcüklerin çok büyük kısmının nasıl genel olduğudur.¹⁶ Gerçeklik ve onun ifadesi olduğu iddia edilen dil

¹² a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 2.

¹³ a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 3.

¹⁴ a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 4.

¹⁵ a.g.e., III. Kitap, I. Bölüm, pr. 6.

¹⁶ a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 6.

arasındaki bu aykırılığı oluşturan ve sonra da gideren nedir, bunun yanıtının bulunması gerekir.

Locke, bu aykırılığı çözümlene (ve anlama) girişiminde, ilkin, dilden, yani genel sözcüklerden hareket eder. Ona göre, (bir sözcüğü oluşturan) bir sesin kendi başına özel ya da genel olması söz konusu değildir. Bir sesi özel ya da genel kılan, onun bağlandığı şeydir. Bu bakımdan da sözcüklerin “özel” ya da “genel” diye sınıflandırılabilmesi olanağını, gerçeklikte karşılık geldikleri varsayılan ve hepsi tikel olan şeyler değil, bağlandıkları ideler verir. “Sözcükler genel idelerin imleri yapılarak genel olurlar”¹⁷; tikel idelere bağlananlar da, “özel adlar” sınıfını oluşturur. Bu söylenenler ışığında, yukarıda dile getirilen aykırılığın çözüm yerinin zihin olacağını vurgulamak yerinde olacaktır. Ancak aykırılık henüz çözülmüş değildir, yalnızca yeni bir boyut kazanmıştır, bunu da gözden kaçırmamak gerekir. Çünkü, genel sözcükleri genel kılan soyut genel idelerin nasıl oluşturulduğunu açıklamak gerekmektedir.

(ç) Soyut Genel İdeleri Üreten ve İnsanı Hayvandan Ayıran Etkinlik olarak Soyutlama

Locke’a göre bu ideler, zihnin bütünüyle etkin olduğu “soyutlama” yoluyla oluşturulur. Gerçekliğin tikelliği ile genel sözcüklerin tümelliği arasındaki boşluğu aşmamızı olanaklı kılan işlem budur. Soyutlama, kendilerine bağlanmak yoluyla sözcüklerin genellik kazandığı soyut genel ideleri oluşturur.¹⁸

Soyutlama, Locke’a göre, hem düşünmeyi hem de iletişimi olanaksız kılacak bir zorluğu ortadan kaldırmaya hizmet eder. Eğer edindiğimiz her tikel ide için ayrı bir ad vermek zorunda kalsaydık, hem tikel idelerimiz gibi adlarımızın da hem de idelerimiz ile adlar arasındaki bağlanmaların da sonsuz sayıda olması gerekirdi. Soyutlama yetimiz, bu zorluğun ortaya çıkmasını önler.¹⁹

Ortaya çıkan ürünler bakımından soyutlamayı iki türe ayırabilmek olanaklıdır. İlkin soyutlama, nesnelere gerçeklikte karmaşık halde

¹⁷ a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 6.

¹⁸ Jean Didier, *John Locke*, çev. Atakan Altınörs. Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2009. s.17.

¹⁹ Locke, a.g.e., II. Kitap, XI. Bölüm, pr. 9.

bulunan niteliklerinin düşüncede birbirinden ayrıştırılması ve tek başına kavranması işine yarar. Örneğin, gerçeklikte kokusu, tadı, rengi ve sıvılığı birarada var olan sütün rengini (aklığını) düşüncede diğer bütün niteliklerinden ayırt etmek, soyutlamanın bir türünü oluşturur. Böylece zihin aklığı süttten ya da aklık niteliğine sahip tebeşir, kar gibi diğer varlıklardan ayrı ve bağımsız olarak kavrayabilir, onu gerçeklikte var olan bu nesnelere niteliğinin zihindeki temsilcisi yapar. “Zihin soyutlama işlemiyle, benzer tikellerin müşterek özelliklerinden oluşan soyut ve genel bir idea üretir”.²⁰ Zihindeki bu ideye dilde de “aklık” sesini bağladığımızda, bu niteliğe ait soyut genel ideyi ve genel terimi oluşturmuş oluruz. Böylelikle bu tür soyutlamayı kullanarak soyut genel ideleri şöyle oluşturduğumuz söylenebilir: tikel şeylerden edinilen idealar, tikel şeylerin genel temsiline dönüştürülerek genelleştirilir.²¹ “Zihin, tikel nesnelere aldığı tikel ideleri genel yapar”²² Burada, soyutlamanın bu türünü diğerinden ayırt edebilmek için, şunu gözden kaçırmamak gerekir: bu tür soyutlamanın sonucunda, aslında, karmaşık ideleri ayırt eder, “yalın idelere” ulaşırız.

Burada, hemen, Locke'un metninde bu iki soyutlama türünün birbirinden bu kadar açıklıkla ayrılmadığını eklemek gerekir. Bu ikisini bu kadar açıklıkla ayrıştıran, Berkeley'dir.²³ Burada, onun yakaladığı ayırım esas alınmaktadır. Örneğin R. Scruton, Locke'un bilgi görüşünü ele alırken böyle bir ayırma başvurmadığı gibi, Locke'un yalın ideleri de “soyut genel ideler” arasında saydığından hiç söz etmez.²⁴

Soyutlama, ikinci olarak da, karmaşık idelerden, onları zaman ve yer koşullarıyla şu ya da bu tikel varoluş içinde belirleyen öteki idelerin ayrılması ve bir öbek karmaşık idenin hepsinde ortak olan özelliklerin saptanması işine yarar. Böylelikle ortaya soyut ve genel olan birtakım karmaşık ideler çıkar. Bu tür bir soyutlamayla hem bu ideler hem de bu

²⁰ Atakan Altınörs, *İdealar ve Dil Bağlamında Locke ile Leibniz*, Eflatun Yayınevi, Ankara, 2009. s. 14.

²¹ a.g.e., s. 14.

²² Locke, a.g.e., II. Kitap, XI. Bölüm, pr. 9; II. Kitap, XII. Bölüm, pr. 1.

²³ George Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, çev. Halil Turan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998. pr. 7, 8 ve 10. ve *Three Dialogues between Hylas and Philonous in Opposition to Sceptics and Atheists*, e-book, <http://www.gutenberg.org/ebooks/4724>, Kasım 2010. İlk konuşmanın içerisinde.

²⁴ Roger Scruton. *Short History of Modern Philosophy: From Descartes to Wittgenstein*. London, GBR: Routledge, 1995. s. 86.

idelerin bağlandığı sözcükler birden çok bireyi temsil etmeye yetenekli kılınır.²⁵ Kimi nesnelere ya da onlara ait karmaşık ideler, bu ad altında toplanır ve anlamlı hale gelir.

Bu açıdan, her iki biçimiyle de soyutlamanın zihin ve dil açısından yarattığı olumlu sonuç, aslında özne için son derece dağınık ve karmaşık bir veri yığını sunan gerçekliğin ve gerçekliğin duyular yoluyla yarattığı zihinsel etkilenimlerin derlenip toparlanması, yani sınıflanıp kategorize edilmesidir. Soyutlama, bu açıdan, nesneyi özne açısından kavranılır kılan vazgeçilmez bir ara-aşamadır.

Soyutlamanın ikinci türü, en tikeliden başlayıp en tümele ulaşmamız olanağını ve varlıkları bu sayede kategorize etmemizi sağlayan “tür ve cins kavramları”nı verir. Bunu şöyle örnekleyebiliriz: İnsanlar, anne ve babalarından edindikleri idelerin, çevrelerindeki başka kimselerden edindikleri idelerle ortaklıklarını kavrayıp –onlara ait bireysel ideleri bir kenara bırakarak- ‘insan’a ait tür idesini oluştururlar. Yine aynı yoldan, ‘insan’ idesinden çok daha kapsamlı ve ‘insan’ idesini de içine alan başka ideleri de oluşturabilirler. Örneğin ‘insan’ ve ‘at’ idesinin ortak yanlarını alıp farklılıklarını atarak ‘hayvan’ idesini; ‘hayvan’ ve ‘bitki’ idelerini karşılaştırarak ‘canlı’ idesini vb. oluşturabilirler.²⁶ Burada yapılan, aslında, her adımda daha alt düzeydeki karmaşık ideleri ayıklamak ve onlardan daha sınırlı, bölümsel, ama ortaklıkları yakalayarak daha genel bir başka karmaşık ide ortaya çıkarmaktır.

İşte bu işlem, Locke’a göre, yalnızca insanın gerçekleştirebileceği ve düzey ve yetkinlik bakımından insanla hayvan arasına kesin bir çizgi çeken ussal etkinliktir. İnsanın gerçekleştirdiği diğer zihinsel etkinliklerin hepsini hayvanların da gerçekleştirebildiğini düşünmekte herhangi bir engel yoktur.²⁷ O, hayvanların da belirli bir ölçüde us sahibi varlıklar olduğunu; duyumlayabildikleri gibi, akıl da yürütebildiklerini düşünür. Ancak akıl yürütmelerinin malzemesi, duyu organlarının sunduğu biçimiyle ve kadarıyla tikel idelerdir. Bu ideleri soyutlayabilme, bunları genel sözcükler altında toplayabilme, böylelikle de soyut genel ideler oluşturabilme yetileri yoktur. İnsanla hayvan arasındaki niteliksel

²⁵ Locke, a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 6-7.

²⁶ a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 8-9.

²⁷ Richard Schacht, *Classical Modern Philosophers: Descartes to Kant*, Florence, KY, USA: Routledge, 1984. s. 120.

farklılığı, bu etkinlik yaratır. Bunun en önemli kanıtı da, Locke'a göre, hayvanların genel imler kullanmamalarıdır; genel imlerin olmaması, soyut genel idelerin olmadığına da kanıttır.²⁸

(d) Soyut Genel İdelerin Üç Türü

Locke *Deneme*'nin ilgili kısımlarında, adların, soyut genel idelere karşılık gelen üç türü olduğunu söyler. Bunlar, a) yalın idelerin adları, b) karışık kiplerin ve bağıntıların adları ve c) nesnelere/cisimlerin (*substances*) adlarıdır.²⁹ Bunların hiçbiri, Locke'a göre, "konuşanın zihnindeki idelerden başka bir şeyi imlemezler". Buna karşın, yine de, hepsini birbirinden farklı kılan kimi özellikler de taşırlar.³⁰ Burada bunları saptamak, ele alınan konunun işleniş açısından önem taşımaktadır.

Locke'un, *Deneme* boyunca, yalın idelerin edinilme yolu hakkında tutarlı bir görüşü savunmadığı rahatlıkla iddia edilebilir. Metnin büyük bir bölümünde, bu tür idelerin edinilmesi sırasında insan zihninin edilgin olduğunu; şeylerin varoluşu duyularımızı nasıl etkiliyorsa, bunların da zihnimizde o biçimde belirdiğini; zihnin bunları var edip yok sayamayacağını söyler. Dolayısıyla bu ideler, üretilen, oluşturulan, yapılan değil, yalnızca "edinilen" idelerdir. Bu ideleri karmaşık idelerden ayıran da, onların bu özelliğidir.³¹

Ancak metnin kimi yerlerinde, yalın idelerin "soyutlama" yoluyla nasıl oluşturulduğuna, yani zihnin yalın idelerin oluşturulması sırasında ne tür bir "etkinlik" gösterdiğine dair örnekler de verir. Örneğin, bizler yalnızca gözümüzü kullanmak yoluyla nesnelere pek çok niteliğini aynı anda, dolayısıyla da ayrılmış olarak değil, birleşik olarak duyularız: Gözümüz bize bir nesnenin "rengini" bildirirken, aynı anda "şekli", "hareket edip etmediğini", "katı mı sıvı mı olduğunu" da bildirir; duyum sırasında bunlar bir aradadır ve biri olmadan diğerlerini –renk olmadan şekli, hareket olmadan sıvılığ- duyumlayabilmek olanaklı değildir. Buna karşılık, biz yine de, hepsini tek bir duyum yoluyla aynı anda edinmiş

²⁸ a.g.e., II. Kitap, XI. Bölüm, pr. 10-11.

²⁹ a.g.e., III. Kitap, IV. Bölüm, pr. 1-15; V. Bölüm, pr. 1-16; VI. Bölüm, pr. 1-51.

³⁰ a.g.e., III. Kitap, IV. Bölüm, pr. 1.

³¹ Örn. a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 9-10.

olsak da, örneğin, elmanın “kırmızılığı”ndan, “yuvarlaklığı”ndan, “sertliği”nden ayrı ayrı söz edebiliriz.³² Buna olanak sağlayan, Locke’a göre, aynı duyu organının ilettiği farklı nitelikleri birbirinden ayırt etmemizi olanaklı kılan “soyutlama” yeteneğimizdir. Yalın idelerin, Locke tarafından, “soyut” ideler diye nitelenebilmesine olanak sağlayan, bu özellikleridir. “Genel” diye nitelenebilmeleriye, birden fazla nesnede bulunan aynı niteliği temsil ediyor olmalarından kaynaklanır.³³

Deneme’de “karışık kipler ve bağıntı adları”, soyut genel ideler arasında sayılır³⁴, ancak bunların soyutlama yoluyla oluşup oluşmadığına dair hiçbir ipucu yoktur. Locke bunların nasıl oluşturulduğunu şöyle açıklar:

Burada zihin şu üç şeyi yapar: birincisi belli sayıda ide seçer; ikincisi bunların arasına belli bir bağlantı kor ve hepsini tek idede birleştirir; üçüncüsü de bunların bileşimini bir adla bağlar.³⁵

Bu işlemin “soyutlama” olmadığı açıktır; buna rağmen, nedenini açıklamak zor olsa da, bir “soyut ide” üretir.

Soyut genel ideleri imleyen adların üçüncü türü, “nesnelerin/cisimlerin adları”dır. Bunların soyutlama etkinliğiyle ilgileri açıktır ve soyutlamanın ikinci türüyle oluşturulurlar.

Soyut genel idelere karşılık gelen bu adların üç çeşidi de, hakkında oldukları ide grubunun türler içinde sınıflanabilmesine olanak sağlar. Dolayısıyla hepsi, “tür ideleri”ne karşılık gelir. Bize, aynı ad altında öbeklenen bir grup varlığın ortaklıklarını dile getirir.³⁶ İlk ad öbeği, nesnelere edinilen ayrıştırılmış ideleri; ikinci ad öbeği, nesnelere arasındaki duyulanamaz ilişkileri; son ad öbeği de, nesnelere kendilerini belirli türler içinde sınıflar.

Ancak, tür kavramından söz edince genel olarak akla “türlerin tanımlanabilmesi” olgusu gelmesine rağmen, Locke, hem soyut ve genel olan hem de belirli özelliklere sahip varlıkları türlere ayırma işlevi gören “yalın ideler”in tanımlanamayacağını söyler. Bunun nedeni, “tanım”

³² Alexander Campbell Fraser, *Locke*. Kitchener, Ontario, Canada: Batoche Books, 2000. s. 93-94.

³³ Locke, a.g.e., II. Kitap, XI. Bölüm, pr. 1-2; XII. Bölüm, pr. 1.

³⁴ a.g.e., III. Kitap, IV. Bölüm, pr. 2 ve V. Bölüm, pr. 1.

³⁵ a.g.e., III. Kitap, V. Bölüm, pr. 4.

³⁶ a.g.e., III. Kitap, IV. Bölüm, pr. 3; V. Bölüm, pr. 1 ve VI. Bölüm, pr. 1.

dediğimiz yargıların, içlerinde, değişik idelere karşılık gelen değişik terimleri barındırması gerekliliğidir; ancak yalın idelerin adları tekil bir ideyi işaret eder ve kendileri yoluyla “tanım” diye nitelenebilecek bir yargı oluşturabilmek olanaklı değildir. Örneğin bir yalın ide adı olan “aklık”, yalnızca aklık idesine karşılık gelir ve “aklık aklıktır” diye tanımlanabilir. Yalın idelerin, duyular yolu dışında edinilebilmesi, yani tanımlar yoluyla öznelere bu idelere ulaşabilmesi olanaklı değildir.³⁷ Buna karşılık, diğer iki genel adın tanımlanabilmesi olanaklıdır.

Kiplere-bağıntılara ve nesnelere/cisimlere ilişkin bu tanımlar, anlama yetisinin ürünüdür. Locke “tanımlama” işini şöyle tarif eder:

Tanımlama, tanımlanan terimin hangi idenin yerini tuttuğunu sözcüklerle başkasına anlatmaktan başka birşey olmadığına göre, en iyi tanımlama, tanımlanan terimin imleminde birleşmiş olan yalın ideleri sayıp dökerek yapılır.³⁸

Bu söylenenlerden şu iki sonucu çıkarabiliriz: İlkin, yalın ideler tanımlanamaz olsalar da, tanımların oluşturucu öğeleridir; ikinci olarak, genel adı açıklamak için kullandığımız terimlerin karşılığını ideler ve bu ideler arasındaki ilişkilerin dışında, yani gerçeklikte aramaya gerek yoktur. Çünkü *genel* ve *tümel*, şeylerin gerçek varoluşlarında bulunmaz, bunlar anlığın kendi gereksinimleri için yaptığı buluşlar ve ürettiği şeylerdir.³⁹ Şeyler, bu ideye uygun oldukları görüldükçe, o idenin imleyicisi olan ad altında toplanır, o “tür”ün bir üyesi sayılır.⁴⁰ Dolayısıyla, türleri birbirinden ayıran “özler”, şeylerin kendisine ya da gerçekliğe değil, zihne, bu idelere ait ve bağlı olur. Özü taşımak, soyut tür idesine uygun olmak demektir. “Tümellik, her biri kendi varoluşunda tikel olan nesnelere kendilerinde ... bulunmaz”.⁴¹ “Bundan da, şeylerinin türlerinin özlerinin, bu yüzden de şeylerin türlere ayrılmasının, soyutlama yoluyla bu genel ideleri yapan anlığın işlemi olduğunu gözlemlemek kolaydır.”⁴²

³⁷ a.g.e., III. Kitap, IV. Bölüm, pr. 7 ve 11-15.

³⁸ a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 10.

³⁹ a.g.e., III. Kitap, V. Bölüm, pr. 2-3 ve a.g.e., VI. Bölüm, pr. 1-10.

⁴⁰ Altmörs, a.g.e., s. 19.

⁴¹ Locke, a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 11.

⁴² a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 12.

(e) Soyut Genel İdelerin Gerçeklikle İlişkisi

“Kipler ve bağıntılar” söz konusu olduğunda, bu tür idelerin gerçeklikle ilişkisini ortaya koymak zor değildir. Çünkü bu tür kavramların zihin dışında bir karşılığı olmadığı kolaylıkla gösterilebilir. Locke’a göre, karışık kiplerin özleri, yalnızca anlama yetisinin oluşturduğu şeyler olmakla kalmaz, üstüne üstlük anlama yetisi bunları kendince, bir modele uymadan, gerçek hiçbir varoluşa bağlı kalmadan yapar.⁴³ Bu tür idelerin doğa tarafından üretilebilecek herhangi bir karşılıkları yoktur. Örneğin “yalan”, “ikiyüzlülük”, “küfür”, “zina”, “adalet”, “minnettarlık” gibi, varlıkları yalnızca insan dünyasına ve insan etkinliklerine bağlı olan ve hiçbir duyum biçiminin konusu olamayacak **kavramlar** bu grubun içine girer.⁴⁴ Bunların bu özellikleri, onları bir dilden başka bir dile aktarmak söz konusu olduğunda ortaya çıkan güçlükleri, hatta zaman zaman olanaksızlıkları açıklar. Bir başka dilde ifade edilmesi gereken şey zihinden başka bir yerde yer almadığı için, bu idenin karşılık bulmadığı bir dilde o ideyi adlandırabilmek olanaklı olmaz. Bu, karışık kiplerin adına ilişkin anlam arayışının zihinde ve idelerde son bulması anlamına gelir.⁴⁵ Bu tür ideler söz konusu olduğunda, yalın ideler ya da nesne/cisim idelerinden farklı olarak, adları idelerinden önce öğrenilir. Diğerlerinde durum genellikle tam tersidir: Önce ideler edinilir, sonra adlar.⁴⁶

Locke’un nesne/cisim adları ve karşılık geldikleri idelerin gerçeklikle ilişkisi hakkında söylediklerini incelemeye geçtiğimizde şöyle bir durumla karşılaşırız: Kendisinde savunulan görüşler, dile getirilen iddialar tek tek ele alındığında pekçok tutarsızlıklara raslayabildiğimiz *Deneme*’nin en tutarlı olduğu sorun, sanırım, budur. Öznenin duyu verilerinden tümelin bilgisine ilerleyiş süreci üzerine görüşlerini ortaya koyarken Aristoteles’ten oldukça yararlanan Locke, Aristoteles’in tam tersine, duysal olan ile tümel arasındaki bağı bilinçli ve açık bir biçimde reddeder. Bu nokta ve bu noktanın savunuluşu, onun bilgi anlayışına tarihsel özgünlüğünü vermiştir demek, sanırım, yanlış olmayacaktır.

⁴³ a.g.e., III. Kitap, V. Bölüm, pr. 3.

⁴⁴ a.g.e., II. Kitap, XXII. Bölüm, pr. 1-3 ve III. Kitap, V. Bölüm, pr. 3-12.

⁴⁵ a.g.e., III. Kitap, V. Bölüm, pr. 8 ve pr. 12.

⁴⁶ a.g.e., III. Kitap, V. Bölüm, pr. 15.

O, Aristoteles'in aksine, nesnelere/cisimlere ait olduğu varsayılan genel ve tümelin, yani "tür ve öz"ün, şeylerin gerçek varoluşlarında bulunmadığını öne sürer; ona göre, bunlar, tıpkı daha önce sözü edilen tür ve özler gibi, anlama yetisinin kendi gereksinimleri için yaptığı buluşlar ve ürettiği şeylerdir. Zihin, bunları, daha kolay iletişim için üretir.⁴⁷ Gerçek özlere ulaşmayı ne kadar arzularsak arzulayalım, nesnelere hakkında bilgi edinmede kullandığımız ve kullanmak zorunda olduğumuz yetilerimizin sınırlılığı ve yetersizliği buna izin vermez. Schacht şuna dikkati çeker: Cisimler/nesnelere hakkındaki bilgimizi üzerine kurduğumuz idelerimiz halihazırda varolan fiziksel cisimlerin kendileri tarafından *üretilmiş* olduğunu, bu nedenle çeşitli bakımlardan bunları üreten cisimlere *benzediklerini* varsaysak bile, bu ide hiçbir zaman için o cismin kendisi değildir. Çünkü, en başta, "cisim" ile "ide"nin varlık kazandıkları ortamlar (yani "gerçeklik" ve "zihin"), birbirlerine indirgenemeyecek, birbiriyle örtüştürülemeyecek kadar değişik yapılara sahiptir. Bu nedenle, duyu algılarımız ile fiziksel nesnelere iki ayrı şeydir.⁴⁸ İdelerimizin dışsal nedeni olan nesnelere niteliklerinin gerçek temeli üzerine, yani onları neyse o kılan **gerçek özleri** üzerine bilgi edinebilmemiz bu nedenle olanaklı değildir. Locke bu bağlamda, aynı nesne hakkında, bir nesneyi "var eden"le onu sadece "duyumlayan" iki varlığın bilgisindeki farklılığa işaret eder: Saati imal eden kişinin 'saat' denince zihninde beliren karmaşık idesi ile şimdiye kadar saate yalnızca zamanı öğrenmek için bakmış olanın karmaşık idesi arasındaki fark neyse, nesnelere/cisimleri yaratmış Tanrı'nın bu nesnelere/cisimlerin özüne ilişkin karmaşık idesi (gerçek özü) ile bu cisimleri yalnızca duyumlayabilen insanın bunlara ilişkin karmaşık idesi arasındaki fark odur.⁴⁹ Yani bilen özne, hiçbir zaman **gerçek özün** bilgisine erişemez⁵⁰; bu özün cisimde ürettiği niteliklerin duyumlarda yaptığı etkilerin zihindeki temsilleriyle yetinmek zorundadır. Bu da, cismin özü ile zihin arasında en az iki ara-dolayımın (nitelikler ve duyumlama) girmiş olması demektir.

⁴⁷ a.g.e., III. Kitap, VI. Bölüm, pr. 26 ve 33 ve a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 13.

⁴⁸ Schacht, a.g.e., s. 111-2.

⁴⁹ Locke, a.g.e., III. Kitap, VI. Bölüm, pr. 3 ve 40.

⁵⁰ a.g.e., IV. Kitap, IV. Bölüm, pr. 12.

İnsanların tür ve özlere ilişkin kavramlarının gerçeklikte de bir karşılığı olduğunu varsaymaları bir raslantının ürünü değildir. Buna sebep, cisme ilişkin bütün niteliklerin kaynağı olduğuna ve bu nitelikleri birarada tuttuğuna inanmamıza yol açan “töz” düşüncesidir. Locke’a göre böyle bir varsayımın neden olan iki şey vardır: Birincisi, şeyler arasında gözlemediğimiz benzerliklerdir⁵¹; ikincisi de, belirli duysal niteliklerin her zaman birlikte ve birbirine bağlı olarak gözlemlenmesidir.

Doğrudan idealar ve dolaylı olarak bu ideaları üreten nitelikler hakkında bilgi veren zihin, onların sürekli ve değişmez kombinasyonlarını tekrarladığını farkeder. Bu yüzden bir töz ideası ya da idea gruplarının veya niteliklerin kendisinde var olduğu temel dayanak hakkındaki varsayım veya önerme bir düzene konulabilir.⁵²

Locke’a göre benzerlikler, benzer niteliklere sahip şeylerin aynı öze sahip olduğunu düşündürebilir, ama kanıtlamaz. Şurası yadsınmaz ki, tür ve cins kavramlaştırmalarımızın altında bu vardır, ama bu kavramlaştırmalara olanak sağlayan nitelik benzerlikleri ve farklılıkları ile cisimlerin **gerçek özleri** arasında, bizim bilgimizin kaynağı olan duyumlardan edinebileceğimiz hiçbir bağlantı yoktur.⁵³ J. Didier de, Locke üzerine olan kitabında aynı şeyi saptar:

Reel ve somut cevher [öz] bilinemez kalır. Zira, yalın idealarımızın bağlı olduğu cevherlerin içsel kuruluşunun ne olduğunu bilmiyoruz.⁵⁴

Dolayısıyla bu kavramların sınanabileceği bir nokta yoktur. Ancak bundan, bunların karışık kipler ve bağıntılarda olduğu gibi tümüyle keyfi biçimde üretildiği sonucunu da çıkarmamak gerekir. Çünkü, söylenmiş olduğu gibi, belirli duysal nitelikleri ancak belirli başka niteliklerle birarada gözlemlenmek olanaklıdır; zihin burada doğaya uyar ve doğada birleşmedikleri kabul edilenleri biraraya getirmez. Örneğin, “bir koyunun

⁵¹ Arda Denk, “Gerçek Benzerlikler Savı”, *Nesne ve Doğası*. Doruk Yayıncılık, Ankara, 2003. s. 188-9.

⁵² Gerald Hanratty, *Aydınlanma Filozofları: Locke, Hume ve Berkeley*, çev. Tuncay İmamoğlu, Celal Büyük. Anka Yayınları, İstanbul, 2002. s. 37.

⁵³ Locke, a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 13.

⁵⁴ Didier. a.g.e., s. 45.

sesini bir atın kılığıyla ya da kurşunun rengini altının ağırlık ve buharlaşmazlığıyla birleştirmez".⁵⁵

(f) Soyut Genel İdeler ve Adsal Özler

Bu durumda, Locke için, "O halde tür ve cins kavramlarına ilişkin tanımları neye göre dile getiriyoruz?" sorusu ortaya çıkar. Bu soruyu yanıtlayabilmek için 'öz' sözcüğünün anlamını yeniden gözden geçirmek ve sınamak gerekir. Ona göre, "öz" sözcüğünün birbirleriyle örtüşmeyen iki anlamı vardır:

Birincisi, öz, bir şeyi belirleyen varlık olarak görülebilir. Böylece, şeylerin, bilinebilir niteliklerinin kendisine bağlı olduğu, içsel ve genellikle (cisimlerde) bilinemez olan yapısına onların özü denebilir. ...

İkincisi, cisimlerin, aldıkları adlar altında cinslere ve türlerle göre öbeklenmesinin, bu adlar altında bulunan belli soyut idelere uygunluklarına göre yapıldığı apaçık olduğuna göre, her cinsin ya da türün özü, genel ya da türsel adın yerini tuttuğu soyut ideden başka bir şey değil demektir.⁵⁶

Locke, bu iki tür özden ilkinin "gerçek öz", ikincisini de "adsal öz" diye adlandırarak birbirinden ayırır. Asıl mesele, tür ve cins kavramlarımızın içeriğini oluştururken bunlardan hangisine yöneldiğimizdir. Locke'un kararı, genel soyut idelerin gerçeklikle ilişkisi sorunu bağlamında ortaya konmuştu aslında. Burada bunun gerekçelerini biraz daha ayrıntılı olarak ortaya koymak uygun olacaktır.

Yalın ideler ve karışık kipler-bağıntılar söz konusu olduğunda, Locke'a göre, gerçek öz ve adsal öz arasında bir ayrım yoktur, bunlar örtüşürler. Örneğin 'üçgen'in adsal özü de gerçek özü de aynı şeye karşılık gelir: "Üç çizgi arasındaki bir uzamı sınırlayan bir beti". Bunu keşfetmek ve sınamak için zihindeki karmaşık ideden bir başka şeye gitmek gerekmez. Bu ide, şeyin kendisinin tam özü ve gerçek varlığıdır; şeylerin gerçek varoluşlarıyla bir bağlantıları bulunmaz.⁵⁷ Matematik ya

⁵⁵ Locke, a.g.e., III. Kitap, VI. Bölüm, pr. 28.

⁵⁶ a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 15.

⁵⁷ a.g.e., III. Kitap, III. Bölüm, pr. 18 ve V. Bölüm, pr. 14.

da geometriye ait örneklerde, gerçek öz ile adsal özün örtüştüğünü göstermek kolaydır.

Aynı noktayı doğrulamak amacıyla, bir de, zihnimizdeki ideleri değil de gerçeklikteki belirli varlıkları nasıl türlere ayırdığımızı ortaya koymaya çalışırsak şöyle bir örnekten yararlanabiliriz: Örneğin “bekar” sınıflandırması. Bu sözcük de gerçek bir özü değil, bir adsal özü işaret eder. Çünkü “bekar” sınıflamak amacıyla içerdiği ayırıcı nitelikler, gerçeklikte var olan ve “bekar” adını alan bir türe ait değildir. Bu ayırıcı nitelikler ve dolayısıyla sınıflamanın kendisi, tamamen keyfi bir biçimde belirlenmiştir. İstersek sözcüğün içeriğini bambaşka niteliklerle doldurabiliriz. Ama sözcük bu içeriği taşıdığı sürece, bize de belirli bir “öz”den söz edebilme olanağı verir. Bu sayede, “evlenmemiş olmak” “bekar” olmanın özsel bir ayırdedicisi haline gelir ve “bekar” olabilmek için “evlenmemiş olmak” zorunlu olur. Ancak “evlenmemiş olma” özelliği belirli bir bireyin asla sınırlamayacağı, gerçek özüne ait bir nitelik değildir; bir süre sonra, evlenmemiş olmaya son verip evlendiğinde, “bekar” sınıfının dışına çıkar. Bu bakımdan, adsal özler, yalnızca sınıflama gereksinimimizin ürünleridir. Bunlar dilimiz aracılığıyla ürettiğimiz sınırlandırmalardır, gerçekliğin kendisi bakımından bir şey ifade etmez.⁵⁸

Bu tür idelerin ve kiplerin türlere ayrılmasını adsal özlerin belirlediği çok fazla tartışmaya gerek duymadan kabul edilir. İnsanların ikna edilmesinin asıl zor olduğu nokta, cisimlerle ilgilidir.

Locke’a göre, nesnelere/cisimlerin *gerçek* özlerinin olduğunu ve doğanın bütün tekileri bu özlere göre türlere ayırdığını iddia edebilmek için, daha öncesinden dört tane varsayımı benimsemiş olmak gerekir.

Birincisi, doğanın, şeyleri yaratırken, onları her zaman, üretilecek bütün şeylerin modelleri olmak üzere düzenlenmiş ve yerleşmiş belli özlerden pay alacak biçimde tasarladığına inanmak. ...

İkincisi, doğanın, şeylerin üretimi için tasarladığı özü elde etmekte her zaman başarılı olduğunu bilmek zorunluluğu da var. ...

Üçüncüsü, ucube dediğimiz şeylerin “tür” sözcüğünün, skolastikteki kavramına uygun olarak, gerçekten seçik türler

⁵⁸ Scruton, a.g.e., s. 91.

olup olmadığının belirlenmesi gerekir; çünkü varolan her şeyin kendine özgü bir yapısı olduğu bellidir. ...

... Dördüncüsü, türlere ayırdığımız ve kendilerine bu ayırmaya göre adlar verdiğimiz gerçek özleri bizim bilmemiz, yani onların idelerinin bizde bulunması gerekir.⁵⁹

Ancak, daha önceki bölümde de belirtilmiş olduğu gibi, insan bilgisinin sınırları, bu dört varsayımı doğrulayacak oranda genişleyemez. Dolayısıyla, Locke'a göre, biz nesnelere/cisimlere ilişkin tür ve cins kavramlarına ilişkin tanımlarımızı da bir gerçekliğin bilgisine dayanarak oluşturmayız. Didier'nin de belirttiği gibi, "varlıkların melekeleri veya dış görünüşleri farklı olduğunda iç yapılarının da kesinlikle aynı olmadığını düşünmemizde şüphesiz ki haklıyız; lakin bu konularda kesin konuşmak [da] imkansızdır".⁶⁰ Bu nedenle, bu tanımların kaynağı "adsal öz"lerdir. Peki cisimler söz konusu olduğunda Locke "adsal öz"den ne anlar?

Aslında diğerlerinden çok farklı değildir anladığı şey. Adsal özler, bir ad altında birleştirilmiş karmaşık idelerdir. Karışık kiplerin karmaşık idelerinden farkı, bu idelerin duyumlarımızın dışsal nesnelere nitelikleri tarafından etkilenmesiyle elde edilmesidir.⁶¹ Ancak, daha önce söylenmiş olduğu gibi, bu niteliklerin özsel olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. İşte bu karmaşık idelere dayanarak yapılan tanımlar, tür ve cins kavramlarımızın içeriğini oluşturur, bu tür ayrımlar da bu tanımlar ışığında yapılır.

... yapabileceğimiz şey, varolan şeylerde birlikte bulduklarını incelemeye gördüğümüz belli sayıda basit ideleri toplayıp bunlardan bir karmaşık ide yapmaktır. Bu, varolan bir nesnenin gerçek özü olmasa da, bizim verdiğimiz adın ilişkin olduğu özgül idedir ve birinin yerini öteki alabilir; bu yoldan da, en azından bu adsal özlerin doğruluğunu sınavabiliriz.⁶²

Locke, adsal öz ile soyut ideyi, soyut idenin içeriği ile de bir türün taşıdığı özsel nitelikleri birbirleriyle özdeş saymıştır. Bir soyut

⁵⁹ Locke, a.g.e., III. Kitap, VI. Bölüm, pr. 14-18.

⁶⁰ Didier, a.g.e., s. 47.

⁶¹ Locke, a.g.e., IV. Kitap, IV. Bölüm, pr. 11.

⁶² a.g.e., III. Kitap, VI. Bölüm, pr. 21.

idenin içerdiği nitelikleri taşıyan cisim, o öze sahip ve o türe ait sayılır.⁶³

(g) Sonuç

Metnin başında da belirtilmiş olduğu gibi, bilgi felsefesiyle dil felsefesi ve, özellikle de, doğruluk sorunuyla anlam sorunu arasında koparılamaz bir ilişki vardır. Biz burada Locke'un dil anlayışını ve soyut genel ideler bağlamında anlam sorununa bakışını ele aldık. Ancak onun bu konudaki düşünceleri, "Sözcükler" bölümünün ardından gelen "Bilgi ve Kanı" bölümünde ele aldığı bilgi ve doğruluk hakkındaki görüşlerini doğrudan doğruya etkiler.

Metnin başında da söylemiş olduğumuz gibi, doğruluk sorunu da anlam sorunu da dil, zihin ve gerçeklik arasındaki ilişkilerin çözümlenmesini zorunlu tutar. Locke'un, anlam sorunu bağlamında söylediklerini bu çerçevede içerisinde kısaca özetlemek gerekirse şöyle bir görüntüyle karşılaşırız: Anlamı çözümlenebilmek için, öncelikle, anlamlı birimleri en küçük parçalarına kadar ayırtmak gerekir; yani dilin en küçük anlamlı parçalarına, sözcüklere kadar gitmek gerekir. Sözcükleri anlamlı kılan yeri aradığımızda, bazı sözcüklerin (örneğin, karışık kiplerin) anlamlarını açık bir biçimde zihinde kazandıklarını görürüz; buna karşılık bazı sözcüklerin de (örneğin, cisim/nesne adları) anlamlarını gerçekliğe karşılık gelmek sayesinde kazandıklarını düşündüğümüzü fark ederiz. Locke'un "anlam sorunu"na ilişkin düşüncelerinin özgünlük kazandığı nokta burasıdır. O, bu tür sözcüklerin anlamının da zihne ait olduğunu göstermeye yönelir. Çünkü cisimlerle tek ilişki kurma kanalımızı oluşturan duyular, cisimlerin gerçek özelliklerini bize verebilecek yetenekte değildir. Onlar, bu nitelikleri, ancak onları belirli bir dolayımaya uğratarak bize ulaştırırlar. Bu nedenle, cisim adlarının taşıdıkları anlam da özneye, yani öznenin anlamları kendisinde barındıran yetisi olan zihne ait hale gelir. Böylece bütün sözcüklerin anlamlarını, gerçekliğe gitmeye gerek olmadan, yalnızca zihni araştırarak edinebiliriz.

---

⁶³ Jonathan Walmsley, "Locke on Abstraction: A Response to M.R. Ayers", *British Journal for the History of Philosophy*, 7(1), 1999: s. 123-134. Routledge 1999 ISSN 0960-8788. s. 124.

114 *Locke'un Soyut Genel İde Anlayışı*

Locke'un "anlam"a ilişkin bu düşünceleri, onun doğruluk hakkındaki düşüncesini de biçimler. Ona göre, dile getirdiğimiz yargıların doğruluğu da zihin dışında bir yerde sınanamaz. Sözcüklerin anlamının ait olduğu yer, doğruluğun tesis edildiği yerdir de. Gerçeklik, Locke'a göre, yargıların doğruluğunun sınıandığı yer değil, ancak kimi yargıların içeriklerine ham malzeme sağlayabilen bir ortamdır: Örneğin karışık kiplerin tanımlarının dile getirildiği yargıların malzemesi zihne aittir ve sınanması da ancak zihinde olur; gerçekliğin içeriğine malzeme sağladığı yargılar, yalnızca yalın idelere ve cisimlere ait olanlardır.⁶⁴

Böylelikle Locke, bilginin sınırlarını çizmek için çıktığı yolda, bu amaç için ele aldığı anlam sorununda ulaştığı sonuçlarla, bilginin gerçeklikle olan ilişkisini –neredeyse- koparmak zorunda kalır. Onun "anlam sorunu" hakkındaki bu düşünceleri, Berkeley'in bilgi anlayışında çok daha ilgi çekici sonuçlar üretmiş; empirizmde tutarlı olmak adına Berkeley ontolojisine de buna göre şekil vermiş ve düşüncelerini belki de Locke'un hayal bile edemeyeceği bir noktaya vardırırmıştı^R.⁶⁵

---

⁶⁴ *Deneme*'nin 4. bölümü olan "Bilgi ve Kanı"da bu konuya ilişkin düşünceler ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir.

⁶⁵ Arda Denkel, "Locke ve Berkeley'de Dış Dünya", *Düşünceler ve Gereçekler*. Doruk Yayıncılık, Ankara, 2003. s. 239-40.

KAYNAKÇA

- ALTINÖRS, Atakan. *İdealar ve Dil Bağlamında Locke ile Leibniz*, Eflatun Yayınevi, Ankara, 2009.
- BERKELEY, George. *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, çev. Halil Turan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998.
- BERKELEY, George. *Three Dialogues between Hylas and Philonous in Opposition to Sceptics and Atheists*, e-book, <http://www.gutenberg.org/ebooks/4724>, Kasım 2010.
- DENKEL, Arda. “Gerçek Benzerlikler Savı”, *Nesne ve Doğası*. Doruk Yayıncılık, Ankara, 2003. s.
- DENKEL, Arda. “Locke ve Berkeley’de Dış Dünya”, *Düşünceler ve Gereççeler*. Doruk Yayıncılık, Ankara, 2003.
- DİDİER, Jean. *John Locke*, çev. Atakan Altınörs. Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- FRASER, Alexander Campbell. *Locke*. Kitchener, Ontario, Canada: Batoche Books, 2000. s.
- HANRATTY, Gerald. *Aydınlanma Filozofları: Locke, Hume ve Berkeley*, çev. Tuncay İmamoğlu, Celal Büyük. Anka Yayınları, İstanbul, 2002.
- LOCKE, John. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu. Kabcacı Yayınları, İstanbul, 2004.
- LOCKE, John. *An Essay Concerning Human Understanding*, Kitchener, Ont. : Batoche, 2001.
- SCHACHT, Richard. *Classical Modern Philosophers: Descartes to Kant*, Florence, KY, USA: Routledge, 1984.
- SCRUTON, Roger. *Short History of Modern Philosophy: From Descartes to Wittgenstein*. London, GBR: Routledge, 1995.
- WALMSLEY, Jonathan. “Locke on Abstraction: A Response to M.R. Ayers”, *British Journal for the History of Philosophy*, 7(1), 1999: s. 123-134. Routledge 1999 ISSN 0960-8788.